E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

URUSHDA BAXTLI ODAM BO‘MAYDI

Kenjayev Anvar Sattorovich
TDPU Harbiy ta’lim fakulteti katta o‘qituvchisi

Imomnazarov Otabek Zoirjon o‘g‘li
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Harbiy ta’lim fakulteti
2-kurs talabasi

Safarov Navruz Xusan o‘g‘li
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Harbiy ta’lim fakulteti
2-kurs talabasi

Annotatsiya : Ushbu maqolada 2-jahon urushi boshlanishi, uning voqealari, keltirib chiqargan talofatlari, fojeali voqealari bayon etilgan. Germaniyaning bosqinlari, Polshaga hujumi ortidan boshlangan ikkinchi jahon urushi va uning oqibatida halok bo‘lgan insonlar, vayron bo‘lgan shaharlar yoritilgan. 2-jahon urushidagi O‘zbekistonning insoniylik yordamlari, g‘alabaga qo‘shgan hissasi bayon etilgan.

Kalit so‘zlari : 1945-yil, Germaniya, SSSR, urush, 2-jahon urushi, talofat, g‘alaba, yillar, Nyurnberg sudi, Yaponiya, O‘zbekiston, halokat, Osiyo, XX asr, Angliya, Fransiya, AQSh, Gitler, Berlin, halok, Sovet, Polsha.

Ikkinchi jahon urushi — XX asrda sodir bo‘lgan jahon tarixidagi eng yirik urush. Ushbu urush XX asr fojiasi sifatida insoniyat tarixiga kirgan. G‘arb mamlakatlari hukmron doiralarining „kelishtirish“ siyosati Avstriyani (1939-yil, mart), Chexoslovakiyani (1939-yil mart) Germaniyaga qo‘shib olinishiga va Myunxen bitimiga (1939-yil sentabr) yo‘l ochib berdi. Ikkinchi jahon urushining boshlanishida SSSRning ham aybi bor. 1939-yil 23-avgustda SSSR bilan Germaniya o‘rtasida Molotov-Ribbentrop pakti 10 yill muddatga hujum qilmaslik to‘g‘risida shartnoma imzolandi. Bu shartnomaning maxfiy qo‘shimcha ahdnomasiga muvofiq, Germaniya va SSSR Sharqiy Yevropada o‘zlarining ta’sir doiralarini bo‘lib oldilar. Har ikki mamlakat manfaatlari, avvalo, Polsha davlati bilan bog‘liq edi. Sovet tomoni G‘arbiy Ukraina, G‘arbiy Belorussiya va Bessarabiya mamlakatlariga da’vo qilishdan ham voz kechdi.

Germaniya bilan SSSR shartnomaga muvofiq, Polshaga bir vaqtda qo‘shin kiritishlari kerak edi. SSSR bu majburiyatni bajarmadi. 1939-yil 1-sentabrda Germaniyaning bir o‘zi Polshaga bostirib kirdi va Ikkinchi jahon urushini boshlab berdi. 3-sentabrda Angliya va Fransiya Germaniyaga qarshi urush e’lon qildi. SSSR 1939-yil 17-sentabrda Polsha hududiga qo‘shin kiritdi. Ko‘p o‘tmay Brestda olmon qo‘mondoni T.Guderian va sovet generali S.M.Krivosheiy qo‘mondonligida Polshaning bo‘lib olinishi munosabati bilan qo‘shma sovet-olmon paradi o‘tkazildi.

SSSR Ikkinchi jahon urushi bahonasida o‘z hududlarini kengaytirish va chegaralarini mustahkamlashga kirishdi. 1939-yil noyabr — 1940-yil martda SSSR bilan Finlandiya o‘rtasida harbiy to‘qnashuv bo‘ldi. Bundan SSSR manfaatdor edi. O‘zaro urush natijasida SSSR Finlandiyaning bir qator hududlarini tortib olib, shim.g‘arbiy chegaralarini mustahkamlab oldi. 1940-yilning yozida SSSR ning rasmiy talabi bilan Ruminiya Bessarabiya va Shimoliy Bukovinani sovetlarga berishga majbur bo‘ldi. 1940-yil iyun oyida Estoniya, Latviya va Litva sovet qo‘shinlari tomonidan bosib olinib SSSRga kiritildi.

1940-yil aprel-mayda nemis fashist qo‘shinlari Daniya va Norvegiyani istilo qildi, 1940-yil 14-mayda — Niderlandiya, 28-mayda — Belgiya taslim bo‘ldi. Shundan so‘ng fashist qo‘shinlari Lyuksemburg va Gollandiyani bosib olib, ular hududi orqali Fransiyaga bostirib kirdi.

Sovet hukumati fashistlar Germaniyasini Yevropaning navbatdagi poytaxtini bosib olishi munosabati bilan tabriklab bordi. Internatsionalning direktivalarida fashizmga qarshi targ‘ibotni to‘xtatish haqidagi talablar paydo bo‘ldi. 1940-yil 27-sentabrda Germaniya, Italiya va Yaponiya davlatlari Berlinda „uchlar ittifoqi“ni tuzish haqidagi shartnomaga imzo chekishdi. 1940-yil 28-oktyabrda fashistlar Italiyasi Gretsiyaga bostirib kirdi. 1940-yil 20-24-noyabrda Mojariston, Ruminiya va Slovakiya „*Uchlar ittifoqi*“ga qo‘shildi. 1941-yil martda esa Bolgariyaning monarxiyafashistik hukumati ham bu ittifoq safiga ko‘shilishga rozilik bildirdi.

1940-yil 18-dekabrda Gitler SSSRga qarshi urush haqidagi 21-sonli direktivasi „*Barbarossa*“ rejasiga imzo chekdi. Fashistlar Germaniyasi SSSRga qarshi kurash boshlashdan oldin 1941-yil 6-17-aprelda Yugoslaviyani bosib oldi. Shu yilning 13-aprelda SSSR Yaponiya bilan betaraflik haqida kelishib oldi. 1941-yil 20-may - 1-iyunda fashistlar Germaniyasi Krit orollarini egalladi. 18-iyunda esa hujum qilmaslik va hamkorlik haqida Germaniya - Turkiya shartnomasi imzolandi.

1941-yil 22-iyunda fashistlar Germaniyasi SSSRga qo‘qqisdan hujum boshladi. Aynan shu vaqtdan boshlab tarix notog’ri yozilib SSSR II jahon urushining faqat 1941-1945 davrini oladi. Mojariston, Ruminiya, Finlandiya, Italiya uning tomonidan turib urushga kirdi. Shu kuni Angliya hukumati SSSRni Germaniyaga qarshi urushda qo‘llab-quvvatlashini ma’lum qildi. 24-iyunda Franklin Roosevelt AQSH xukumati SSSRga yordam berishga tayyor ekanligini bildirdi. SSSR Germaniyaga qarshi urushning 1-davrida, asosan, mudofaa harakteridagi janglar olib bordi.

Fashistlar Germaniyasi va ittifoqchilarining tajovuzkorona harakatining tobora avj olishi jahon mamlakatlarini tashvishga soldi. 1941-yil yozida fashistlar Germaniyasiga qarshi koalitsiya tuzish yo‘lida dastlabki qadam qo‘yildi. 1941-yil 12-iyulda SSSR na Buyuk Britaniya hukumatlari fashistlar Germaniyasiga karshi urushda birgalikda harakat qilish haqida kelishib olishdi. 1941-yil 24-sentabrda Sh. Ls Goll boshchiligida Ozod Fransiya milliy qo‘mitasi tuzilib, fashizmga karshi kurash boshladi. 1941-yil 5-dekabrda nemisfashist qo‘shinlarining Moskva jangidagi mag‘lubiyati Gitlerning „*yashin tezligidagi urush*“ deb atalmish rejasini puchga chiqardi va natijada unga karshi urushga kirgan mamlakatlar soni ortdi.

Sovet qo‘shinlari urushning 2-davri *(1942-yil noyabr-1943-yil oxiri)* da Stalingrad jangi va Kursk jangilagm g‘alabalari natijasida Germaniya qo‘shinlari qo‘mondonligi strategik tashabbusni butunlay qo‘ldan chiqardi. SSSRda va boshqa hududlarda qarshilik ko‘rsatish harakati avj oldi. 1943-yil 13-yanvarda Gitler urushda tashabbusni yana qo‘lga olish maqsadida ommaviy safarbarlik e’lon qildi, lekin shunga qaramasdan 1943-yil may oyiga kelib Shimoliy Afrika, Angliya-AQSH qo‘shinlari tomonidan ozod qilindi. 1943-yil iyul-avgust oylarida Angliya-Amerika desant qo‘shinlari Sitsiliya orolga tushirildi. 1943-yil 25-iyulda Italiyada Mussolini osib o‘ldiriddi va fashistlar rejimi tugatildi. 3-sentabrda Italiya so‘zsiz taslim bo‘lganligi haqidagi hujjatga imzo chekdi.

Fashizmga qarshi urushning 3-davri *(1944-yil yanvar-1945-yil may)* boshlarida sovet qo‘shinlari SSSR hududining deyarli hammasini ozod qildi. Ittifoqchilar 1944-yil 6-iyunga kelibgina Fransiyaga o‘z qo‘shinlarini tushirib, Yevropada ikkinchi frontni ochdilar va sentabrda Fransiya qarshilik ko‘rsatish harakati kuchlarining faol ishtirokida Fransiya hududining deyarli hammasi fashist bosqinchilaridan ozod qilindi. 1944-yil 27-martda sovet qo‘shinlari Ruminiya hududiga kirib bordi. 13-martda SSSR, AQSH va Buyuk Britaniya hukumatlari Germaniya tomonida turib urushayotgan Mojariston, Ruminiya, Bolgariya va Finlandiyaga urushni

to‘xtatish haqida murojaat qildi. Natijada bu mamlakatlarda fashizmga qarshi bo‘lgan kuchlar harakati faollashdi.

1944-yil 25-iyulda Gitler mamlakatda *„o’ta ommaviy safarbarlik“* e’lon qildi. Gitlerning bu tadbiri ham yordam bermadi. U bosib olgan mamlakatlarda ozodlik harakatlari avj oldi. 1944-yil 1 avgust-2-oktabrda Varshavada, 19-25-avgustda Parijda, 23-avgustda Ruminiyada, 6-10-sentabrda Bolgariyada fashist boskinchilariga qarshi qurolli qo‘zg‘olonlar bo‘ldi. Natijada, jahon urushi maydonida kuchlar nisbati tubdan o‘zgardi. Germaniya ittifoqchilari o‘rtasida parokandalik boshlandi. 1944-yil 26-yanvarda Liberiya, 24-avgustda Ruminiya, 15-sentabrda Finlandiya, 28-dekabrda Mojariston, 1945-yil fevralda Peru, Urugvay, Venesuela, Turkiya, Misr, Livan, Suriya, Saudiya Arabistoni, Paragvay, Ekvador, Chili kabi mamlakatlar, 27-martda esa Argentina fashistlar Germaniyasi va Yaponiyaga qarshi urush e’lon qildilar.

1945-yil 2-mayda Sovet qo‘shinlari Berlinni ishg‘ol qildi. A. Gitler o‘zini o‘ldirdi. 8-mayda Berlin yaqinidagi Karlsxorstda Germaniya oliy qo‘mondonligi vakillari fashistlar Germaniyasining Ikkinchi jahon urushida so‘zsiz taslim bo‘lganligi haqidagi hujjatga imzo chekdi. 9-mayda sovet qo‘shinlari, chex qarshilik harakati kuchlari ishtirokida Chexoslovakiyaning poytaxti Pragani ozod qildi.

SSSR, AQSH va Angliya xukumatlari boshliklarining Berlin konferensiyasi, asosan, Germaniya masalasi, uning keyingi taqdiri va taraqqiyot yo‘li, uni demilitarizatsiyalash va demokratiyalash masalasi ko‘rildi. Konferensiyada SSSR hukumati Yaponiyaga qarshi ittifokchilar bilan birgalikda urushga kirishini yana bir bor ta’kidladi. AQShning havo kuchlari harbiy zaruriyat yo‘qligiga qaramay Yaponiyaning Xirosima *(1945-yil 6-avgust)* va Nagasaki *(9-avgust)* shaharlariga atom bombalari tashladi. Buning natijasida har ikki shahar aholisidan 102 mingga yaqin kishi halok bo‘ldi, 16 ming kishi bedarak ketdi, 61 ming kishi yarador va 324 ming kishi kuchli radiatsiya bilan zaharlandi.

Nyurnberg sud jarayonida natsist harbiy jinoyatchilari ustidan xalqaro sud o‘tkazilib, unda 20 kishi: G.Gering, V.Keytel, E.Kaltenbrunner, I.Ribbentrop, G.Gess va boshqa adolatli jazolandi. Fashistik tashkilotlar: Natsional-sotsialistik partiya,Gestapo, butun insoniyatga qarshi qaratilgan jinoyatchi tashkilotlar deb e’lon qilindi. Nyurnbergda bo‘lib o‘tgan bu xalqaro sud Ikkinchi jahon urushiga so‘nggi nuqtani qo‘ydi.

Ikkinchi jahon urushi.ga 72 davlat jalb etildi. Urushda ishtirok qilgan mamlakatlarning 110 million aholisi unga safarbar etildi. Harbiy qarakatlar 40 davlat hu-dudida bo‘lib o‘tdi, barcha harajatlar 4 trillion dollarni tashkil etdi. Urush davomida 62 million kishi halok bo‘ldi.

Rossiya hududidan turli millatga mansub 200 ga yaqin yozuvchi va shoirlar Toshkentga ko‘chib kelib, shu yerda ijod qildilar. Rossiya, Ukraina va Belorussiyaning fashistlar bosib olgan hududlaridan 1 milliondan ortiq kishi, jumladan 200 ming bola O‘zbekistonga evakuatsiya qilinib, ularga 135 ming kv.m hajmda uy-joy ajratib berildi. Ko‘pgina o‘zbek oilalari ikkita va undan ortiq yetim bolalarni o‘z tarbiyalariga, jumladan, Sh. Shomahmudovlar oilasi — 14, H. Samadovlar oilasi — 12, M. Jo‘rayeva va Ashurxo‘jayevlar oilasi 8 tadan bolalarni o‘z tarbiyalariga oldilar. 1943-yil oxiriga kelib shaharlarda 4672 bola, qishloqlarda esa 870 bola o‘zbek oilalari tomonidan tarbiyaga olinib, ularga xaqiqiy insonparvarlik va mehr-shafqat namunasi ko‘rsatildi. O’sha davr bilan hozirgi vaqtni solishtirganda odamlar ancha mehribon, urush bo’ishiga qaramasdan, oziq-ovqatlar tanqisligi muammosi bor davrda odamlar yetim boshini silashgan va o’z uyidan to’ridan joy bergan. Uyda bir dona krovat bo’lsa o’shanda asrab olingan bola yotgan, qolganlar yerda yotgan.

E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

O‘zbekistonda urush yillarida 280 ta yangi korxona barpo etildi. Respublikaning sanoat potensiali 1945-yilga kelib 1940-yildagiga nisbatan deyarli 2 barobar ko‘paydi, neft kazib olish 4 barobardan ziyod, metall ishlash tarmoqlari mahsulotlari 4,8 barobar, mashinasozlik mahsulotlari 13,4 barobar, ko‘mir qazib chiqarish 30 barobardan kuproq, po‘lat va prokat eritish 2 barobar, elektr energiyasi ishlab chiqarish 2,42 marta ortdi. Buning natijasida O‘zbekiston urush yillarida front uchun 2100 ta samolyot, 17342 ta aviamotor, 2318 ming dona aviabomba, 17100 ta minomyot, 4500 birlikdan iborat minalarni yo‘q qiluvchi qurol, 60 mingga yaqin harbiy-kimyoviy apparatura, 22 million dona mina va 560 ming dona snaryad, 1 million dona granata, dala radiostansiyalari uchun 3 million radio lampa, 330 mingga parashyut, 18 ta harbiy-sanitariya va hammom kir yuvish poyezdi, 2200 ta Ko‘chma oshxona va ko‘pgina harbiy anjomlar yetkazib berish imkoniga ega bo‘ldi. Respublika yengil sanoat komissarligi korxonalari 1941—1945-yillar mobaynida jangchilar uchun 7518,8 mingta gimnastyorka, 2636,7 mingta paxtali nimcha, 2861,5 mingta armiya etigi tayyorlab berdi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida fashizmga qarshi qulga qurol olib jang qilgan o‘zbekistonlik jangchilarning umumiy tarkibidan 263000 dan ziyod kishi qalok bo‘ldi, 132670 kishi bedarak yo‘qoldi, 60452 vatandoshimiz urushdan nogiron bo‘lib qaytdi. Shuningdek, un minglab o‘zbekistonlik jangchilar asirlikda bo‘ldi. Mustabid tuzum ular bilan „ochik, chasiga“ gaplashdi. Demak, frontga safarbar qilinganlarning xar uchtasidan bittasi uyiga qaytmadi. Umuman, SSSR bo‘yicha urush davrida fashistlar qo‘lida 6,2 million kishi asirlikda bo‘lgan. Urush oxiriga kelib ulardan 4 million kishi halok bo‘lgan. Omon qolgan asrlar soni 1 milliondan sal ko‘proq edi. Ulardan 60 % dan ko‘prog‘i *GULAG* qamokxonalariga tashlandi. Aybsiz sur-gun qilinib, sovet konslagerlariga jo‘natilgan yoki otib tashlanganlar orasida O‘zbekistonliklar ham oz emasdi. Taxminan hisoblarga qaraganda, o‘zbekistonlik harbiy asirlardan 15 mingdan ortig‘i sovet konslagerlariga yuborilgan. Ikkinchi jahon urushidagi bu g‘alaba millionlab begunoh kishilarning, jumladan, O‘zbekiston xalqining qoni, haddan ziyod mashaqqatli mehnati va uning buyuk insonparvarligi tufayli qo‘lga kiritildi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, 35 jildli Xotira kitobi tayyorlanib, nashr qilindi. Toshkentdagi Mustaqillik maydoni xiyobonida maxsus majmua qurildi *(2000)*. 9-may — kuni yurtimizda Xotira va Qadrlash kuni sifatida har yili nishonlanadigan bo‘ldi. Buni g’alaba kuni sifatida nishonlash noto’gri bo’ladi. Chunki bu bu urushda juda ko’p qurbon berilgan va qon bilan yutilgan. Ban minecraft

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekistonning yangi tarixi, 2-kitob [O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida], T., 2000.
2. O‘zbekiston Respublikasi Xotira kitobi — Kniga pamyati Respubliki O‘zbekiston [maxsus jild], T., 1995;
3. Fashizm ustidan qozonilgan g‘alabada O‘zbekistonning tarixiy hissasi. 1941 — 1945 [Ilmiynazariy konferensiya materiallari], T., 1996;
4. Musallam Jo‘rayev. O‘zME. Toshkent, 2000-2005.